

WAARNEMINGEN EN MEDEDELINGEN

INTERESSANTE LIBELLENWAARNEMINGEN IN 1998 (ODONATA)

Vincent Kalkman & Robert Ketelaar

Libellen zijn de afgelopen tien jaar in steeds grotere belangstelling komen te staan bij amateur-onderzoekers. Het inventarisatieproject van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) en de Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie (JNM) heeft daar een zeer belangrijke rol in gespeeld. In tien jaar tijd werden ongeveer 200.000 waarnemingen verzameld door meer dan 350 mensen. Hierdoor is zeer veel bekend geworden over de huidige verspreiding en ecologie van de Nederlandse libellen. De ontwikkelingen in de libellenfauna gaan momenteel zeer snel. Sommige soorten profiteren van de warmere zomers van de afgelopen jaren, andere soorten gaan vooruit omdat de waterkwaliteit van beken en plassen langzaam weer de goede kant op gaat. Aan de andere kant zijn er nog steeds soorten die achteruit gaan en moeilijk kunnen overleven in het intensief gebruikte Nederlandse landschap.

In deze mededeling wordt een overzicht gegeven van een aantal belangrijke recente ontwikkelingen, waarbij de nadruk ligt op reeds gepubliceerde waarnemingen uit 1998. Ondanks dat de waarnemingen als betrouwbaar ingeschat worden, wordt erop gewezen dat ze nog niet allemaal zijn gecontroleerd door de Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata (CWNO). Momenteel wordt het libellenonderzoek in Nederland gecoördineerd door de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), EIS-Nederland en De Vlinderstichting.

Calopteryx virgo (Linnaeus, 1758)

- bosbeekjuffer

Door het kanaliseren van beken, vermessing van water en het verdwijnen van bossen en beplanting

langs beken is de bosbeekjuffer in de afgelopen eeuw sterk achteruitgegaan. Op het moment is er slechts een tiental, vaak kleine, populaties in Nederland over. Het is daarom zeer verheugend dat in 1998 langs enkele beken vrij hoge aantallen zijn waargenomen. De populatie van de Boven-Slinge bij Winterswijk lijkt zich te herstellen van een mestlozing die hier begin jaren negentig plaatsvond. Op 17 mei werden hier 200 mannetjes geteld (waarneming F. Bos & T. Woltherbeek). Langs de Reusel en de Rovertse Leij in Noord-Brabant werden dit jaar meer dan 100 exemplaren geteld (Mies 1998). Dit zijn aantallen die al jaren niet meer uit Nederland gemeld waren. Deze waarnemingen tonen aan dat de bosbeekjuffer zich plaatselijk kan handhaven of zelfs herstellen. Het is echter nog steeds een zeldzame libel en maatregelen zijn gewenst om ook de rest van de populaties in Nederland te beschermen.

Sympecma paedisca (Brauer, 1882)

- noordse winterjuffer

Begin jaren negentig gold de noordse winterjuffer als nagenoeg uitgestorven. De laatste waarnemingen hadden betrekking op één of twee individuen op een aantal lokaties in Drenthe. Buiten Drenthe was de laatste waarneming in 1984 in de Weerribben verricht. In 1997 werd de soort in de Weerribben herontdekt (Griffioen & Uilhoorn 1997). Tijdens een aantal bezoeken in 1998 bleek dat de soort in de Weerribben wijd verspreid en talrijk voorkomt. Tot grote verrassing van odonatologisch Nederland werd in het voorjaar van 1998 een populatie ontdekt bij de Kuinderplas in de Noordoostpolder. De Kuinderplas en de Weerribben zijn op het moment de enige bekende Nederlandse populaties. Gezien de zeldzaamheid van *S. paedisca* in West-Europa zijn deze populaties van internationaal belang (Griffioen & Uilhoorn in druk).

Figuur 1
Gomphus flavipes, vrouwtje. Foto René Krekels.

Figure 1
Gomphus flavipes, female. Photo René Krekels.

***Coenagrion hastulatum* (Charpentier, 1825)
- speerwaterjuffer**

De speerwaterjuffer is het zorgkind onder de Nederlandse libellen. De soort was vroeger tamelijk wijd verspreid maar is tegenwoordig zeer zeldzaam en beperkt tot Brabant en het oosten van Gelderland en Overijssel. De soort gaat door verzuring en vermessing van vennen nog steeds achteruit en het is niet denkbeeldig dat de soort op den duur uit Nederland zal verdwijnen. De Vlinderstichting voerde dit jaar onderzoek uit waarbij alle huidige en historische vindplaatsen werden bezocht. Op dit moment zijn nog iets meer dan tien populaties over, waarvan de meeste klein zijn en achteruit gaan (Ketelaar 1998). Op een aantal lokaties waar de soort in de jaren tachtig nog gemeld was bleek de soort verdwenen. De enige echt bemoedigende waarnemingen werden gedaan in het Korenburgerveen waar de

Speerwaterjuffer één van de algemeenste libellen bleek te zijn en zelfs de vijver in de tuin van de beheerder had bevolkt.

***Gomphus flavipes* (Charpentier, 1825)
- rivierrombout**

Eén van de meest spectaculaire ontdekkingen van dit jaar was de vondst van larven, exuvia's en imago's van de rivierrombout (fig. 1) in verschillende uurhokken langs de Waal bij Nijmegen. Deze soort was sinds begin deze eeuw in geheel Noordwest-Europa uitgestorven. In 1996 werd bij Nijmegen een larve gevonden, maar hiervan werd verondersteld dat deze met Rijnwater uit Duitsland meegedreven was (Habracken & Crombaghs 1997). Het is nu duidelijk geworden dat de soort, aansluitend op een sterke vooruitgang in geheel Noordwest-Europa zich in de Waal voortplant (Goudsmits 1998, Kleukers & Reemer in druk).

***Gompbus vulgatissimus* (Linnaeus, 1758)**

- beekrombout

In het begin van de jaren negentig was de beekrombout, na jarenlange achteruitgang, in Nederland beperkt tot de Beerze in Noord-Brabant. De laatste jaren laat de beekrombout een duidelijke vooruitgang zien en de soort heeft nu populaties in ongeveer tien beken en rivieren in Limburg, Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel. Met name langs de Buurserbeek is de populatie momenteel zeer groot (Ketelaar & Van der Wal in druk). In 1998 is langs de Keersop en de Dommel een nieuwe grote Brabantse populatie ontdekt (Van Delft & Goudsmits in druk).

***Anax parthenope* Selys, 1839**

- zuidelijke keizerlibel

De zuidelijke keizerlibel is een zeer zeldzame zwerver waarvan er vóór 1998 maar twee aanvaarde Nederlandse waarnemingen zijn. Tijdens een excursie van de NVL werd in de ENCI-groeve (Maastricht) een mannetje gevangen en gefotografeerd (Dees 1998). In Engeland en Noord-Frankrijk werd de soort meer dan gebruikelijk gezien. Mogelijk was er dus sprake van een invasie in Noordwest-Europa (Dijkstra 1998).

***Cordulegaster boltonii* (Donovan, 1807)**

- gewone bronlibel

Deze fraaie bewoner van bosbeken heeft in Nederland slechts populaties in twee gebieden in Limburg. In één daarvan was de soort sinds de uitgevoerde herinrichting niet meer waargenomen. In 1998 werd op drie plaatsen in het gebied telkens één individu waargenomen (waarneming P.J.M. Verbeek). De populatie heeft de herinrichting blijkbaar overleefd en zal zich hopelijk in de komende jaren kunnen uitbreiden. Een andere interessante waarneming betreft een mannetje welke gezien werd bij de Maas ter hoogte van Scharberg te Elsloo, in de buurt van het Bunderbos (Gubbels 1998). Het is niet duidelijk of het een zwerver betrof of dat er een nog onontdekte populatie in het Bunderbos aanwezig is.

***Sympetrum pedemontanum* (Allioni, 1766)**

- bandheidlibel

Sinds de eerste Nederlandse waarneming in 1981 is de bandheidlibel bezig aan een langzame maar gestage uitbreiding. De soort wordt tegenwoordig jaarlijks op een aantal lokaties in Brabant en Limburg waargenomen. Voor een deel betreft het zwervers uit Belgische populaties. In 1997 werd voor het eerst voortplanting vastgesteld (De Plateaux bij Bergeijk) terwijl op twee andere lokaties voortplanting aannemelijk was. Het toenemende aantal waarnemingen in het oosten van het land wordt waarschijnlijk veroorzaakt door zwervers van populaties in Duitsland (Van Delft 1998). Gezien de vooruitgang in aangrenzende delen van Duitsland is het waarschijnlijk dat de soort zich in de toekomst in Oost-Nederland zal vestigen. Dit jaar werd op een tweede lokatie (moerasjes langs de Tongelreep) voortplanting vastgesteld (Kalkman 1998).

***Sympetrum depressiusculum* (Selys, 1841)**

- kempense heidelibel

Een groot deel van de Nederlandse waarnemingen van deze soort hebben betrekking op zwervers van Belgische populaties. De laatste jaren neemt het aantal waarnemingen in Nederland toe. Deels komt dit door de hogere inventarisatie-intensiteit en door de toename van het aantal met de soort vertrouwde waarnemers. Maar er lijkt ook sprake te zijn van een reële vooruitgang van de soort. Dit jaar werd voor het eerst met zekerheid voortplanting in Nederland vastgesteld. Bij het in het zuidelijk deel van de Groote heide gelegen Biesven werden zowel jonge individuen als huidjes aangetroffen. De hier aanwezige biotoop is niet optimaal en het is aannemelijk dat het een tijdelijke vestiging betreft (Rutten & Kalkman in druk).

- Dees, A. 1998. Excursieverslag Encigroeve. – NVL-nieuwsbrief 2(3): 8.
- Delft, J. J. C. W. van & K. Goudsmits in druk. De beekrombout (*Gomphus vulgatissimus* (L.)) in het stroomgebied van de Dommel in 1998. – Brachytron 2.
- Delft, J. J. C. W. van 1998. De bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum* (Allioni)) in Nederland. – Brachytron 2: 3-9.
- Dijkstra, K.-D. 1998. Invasie zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*)? – NVL-Nieuwsbrief 2(3): 3.
- Gubbels, R. 1998. Waarneming van een bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) langs de grensmaas. – Natuurhistorisch maandblad 87: 212.
- Goudsmits, K. 1998. De rivierrombout (*Gomphus flavipes*) terug in Nederland. – NVL-nieuwsbrief 2(3): 2.
- Griffioen, R. & K. Uilhoorn 1997. Herontdekking van een populatie noordse winterjuffers in de Weerribben. – NVL-nieuwsbrief 1(3): 4-5.
- Griffioen, R. H. W. & H. M. G. Uilhoorn in druk. De noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca* (Brauer)) in de Weerribben en de Kuinderplas. – Brachytron 2.
- Habraken, J. M. P. M. & B. H. J. M. Crombaghs 1997. Een vondst van de rivierrombout (*Gomphus flavipes* (Charpentier)) langs de Waal. – Brachytron 1: 1-3.
- Kalkman, V.J. 1998. Nieuwe voortplantingsplaats bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum*). – NVL-Nieuwsbrief 2(3): 3.
- Ketelaar, R. 1998. Speerwaterjuffer in het nauw. – Vlinders 13: 19-21.
- Ketelaar, R. & B. G. van der Wal in druk. De terugkeer en biotoopkeuze van de beekrombout (*Gomphus vulgatissimus* (L.)) in Oost-Nederland. – Brachytron 2.
- Kleukers, R. M. J. C. & M. Reemer in druk. Terugkeer van de rivierrombout (*Gomphus flavipes* (Charpentier)) in Nederland. – Brachytron 2.
- Mies, H. 1998. Beekjuffers op enkele Brabantse beken. Een onderzoek naar de factoren die hun aanwezigheid beïnvloeden. – De Vlinderstichting, Wageningen.
- Rutten, A. L. & V. J. Kalkman in druk. Eerste zekere voortplanting van de kempense heidelibel (*Sympetrum depressiusculum* (Selys)) in Nederland. – Brachytron 2.

SUMMARY

Interesting new records of Odonata in The Netherlands in 1998

A survey of the most interesting observations on Dutch Odonata is presented. During the Odonata Recording Scheme many new records of rare species have become available. *Gomphus flavipes*, *G. vulgatissimus*, *Anax parthenope*, *Sympetrum pedemontanum* and *S. depressiusculum* seem to become more common. The status of some threatened species is elucidated: *Calopteryx virgo*, *Sympecma paedisca*, *Coenagrion hastulatum* and *Cordulegaster boltonii*.

V.J. Kalkman
Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie
p/a Muddegoorn 78
9403 NK Assen
e-mail: Kalkman@naturalis.nnm.nl

R. Ketelaar
De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen